

II. Історико-літературний процес

*Торкут Наталія
(Запоріжжя)*

Особливості рецепції античної спадщини в ренесансній Англії

Загальновідомо, що для освіченої людини доби Відродження знайомство з античною спадщиною було усвідомленою духовно-інтелектуальною потребою. Воно виступало не тільки як данина своєрідній моді, започаткованій численними філологічними розвідками і студіями італійських гуманістів, але й як потужний фактор культуротворення, що стимулював відхід від середньовічної традиційності й рух у напрямку Новочасся.

Тексти давніх греків і римлян реставрувалися і ретельно вивчалися, перетворюючись на взірець для наслідування. При цьому наслідування мислилось не як повторення-копіювання, а як акт творчого самовираження ренесансної особистості, що інспірувався щирим захопленням шедеврами античних митців. За слушним зауваженням Л.М.Баткіна, "... ренесансний автор не уявляє власного культурного існування без наслідування античності, але ні за що у світі він не відмовився б від духовної і літературної незалежності"¹.

Ренесанс – цей найпарадоксальніший у світовій історії тип культурного процесу – не просто надав античності високого культурного статусу, але й оновив її здобутками християнської традиції, збагативши "новочасним ліризмом" (термін М.А.Ігнатенка²). Завдяки відродженню античної топіки відбувалися суттєві зрушення у семантичному арсеналі культури європейських країн, а масштабна рецепція античності призводила не тільки до частих випадків генетичного резонансу, але й до цілої низки евристичних відкриттів. Для

II. Історико-літературний процес

доби Відродження несподівані, а точніше неочікувані результати, як зазначає Д.С.Наливайко, "... зовсім не були рідкістю...", так Колумб у пошуках Індії відкриває Америку, так група флорентійських музикантів, намагаючись відродити давньогрецьку трагедію, створює оперу і т. ін. В цілому цей момент "несподіваності результатів" присутній у загальному захопленні гуманістів античною культурною спадщиною, у їхніх зусиллях відродити її, перенести на сучасний ґрунт"³. Ренесанс став, за влучною метафорою М.Т.Петрова, "потужним ривком уперед, спричиненим культурною орієнтацією назад"⁴.

Культурне минуле античності продовжувало своє життя у багатоголосі культури Відродження⁵, втім, для кожної з національних моделей ренесансу – будь-то класична італійська модель чи пізня у хронологічному плані англійська – характер рецепції класичної інтелектуально-духовної спадщини відзначався певною самобутністю.

Проблема специфіки засвоєння античної спадщини культурою Англії XVI століття, як і значно вужче питання про вплив античності на свідомість елізаветинців, довгий час залишалися на периферії інтересу і вітчизняної, і зарубіжної науки⁶, хоча вони, без сумніву, варті комплексного дослідження. Обов'язковим кроком на шляху ґрунтовного вивчення особливостей рецепції античності в культурі англійського Ренесансу має стати історико-літературний екскурс, спрямований на окреслення кола тих персоналій, які в уявленнях елізаветинців репрезентували культуру давньої Греції і Риму, та визначення тих творів, які потенційно могли впливати на формування світогляду, естетичних уявлень і художніх стереотипів елізаветинської доби.

Внаслідок того, що остаточне становлення Ренесансу відбувалося в Англії значно пізніше, ніж на континенті, тобто тоді, коли титанічну роботу, спрямовану на пошук, вивчення та популяризацію давніх текстів в Європі вже було майже завершено, високий культурний статус античності й пієтет у ставленні до неї в готовому, остаточному сформованому вигляді було перенесено на англійський ґрунт.

Водночас, хронологічна запізненість англійського Відродження зумовила й певну специфічність того ментально-

духовного тла, на якому зароджувалися і розвивалися паростки ренесансного типу культури, закладаючи, по суті, і темпи становлення ренесансних тенденцій, і динаміку їхнього розквіту та згасання. Якщо для італійських гуманістів античність була своєрідною "наукою життя", що використовувалася у відповідності до потреб власної доби і власних цілей⁷, і в той же час – своєрідною "другою реальністю", яку вони відчували так тонко і розуміли так глибоко, що могли навіть "входити до товариства давніх співбесідників, вживатися в нього до культурної галюцінації"⁸, то англійське Відродження, навіть на першому етапі свого розвою (діяльність гуртка оксфордських реформаторів), вже не спроможне було на подібний сплеск ентузіастичного занурення у культурний контекст античності. Духовний континуум англійського Ренесансу був принципово відмінним, внаслідок чого факт *відбору-вибору* того чи іншого компонента античної спадщини (чи то автор, чи то твір, чи то концептуальна ідея) був для англійців більш значущим, аніж апологетично-захоплений екстаз *відкривання-реставрації*. Момент перетлумачення або свідомого переакцентування чи навіть викривлення якоїсь античної ідеї або думки виявлявся більш адекватним духовним потребам англійського соціуму тюдорівської доби, ніж ті пошуки істинного змісту класичної тези, якими так захоплювалися гуманісти Кватроченто. Як слушно зауважує Л.М.Баткін, "... англійське Відродження розпочинається утопією і розквітає трагедією. Мор, у тій мірі, в якій він був гуманістом, відразу ж опинився перед обличчям чужої й ворожої для ренесансного міфу ситуації, з якою італійські уми зіткнулись через декілька десятиліть. Просторове віддалення автора "Утопії" від епіцентру Відродження виявилось рівносильним віддаленню в часі. У Морі (як і у Шекспірі) зійшлися деякі ідеї та уявлення, які в Італії належали до різних фаз розвитку, і занесений сюди "героїчний", міфотворчий гуманізм, і перетворення гуманізму на великий знак питання, на гірку проблему, критичний перегляд і трагічну муку"⁹.

Втім, попри всю самотність англійського Ренесансу і попри певну несхожість англійського варіанту рецепції античності на континентальні варіанти, не викликає жодних сумнівів те, що й в межах Туманного Альбіону знайомство з греко-

II. Історико-літературний процес

римською класикою слугувало одним із провідних чинників культуротворення. Тож розглянемо більш детально, як саме відбувалося знайомство англійців з античністю, і які саме персоналії уособлювали у свідомості пересічного освіченого англійця доби Відродження античну філософію і культуру.

Проникнення античної спадщини у лоно англійської культури відбувалося кількома шляхами, і один з них – безпосереднє знайомство з давніми текстами, яке стало можливим завдяки трьом важливим соціокультурним передумовам. По-перше, внаслідок реформи освіти вже у другій половині XV століття в університетах, а на початку XVI століття – і в граматичних школах, було запроваджено обов'язкове вивчення латини та давньогрецької мови. Завдяки цьому, як зазначає відомий дослідник І.Голенищев-Кутузов, вже на ранньому етапі розвитку англійського гуманізму "спадщина Давньої Греції сприймалася нарівні з латинською"¹⁰. Завважимо, що наприкінці XV – у першій половині XVI століття латинська мова була загальноживаною не тільки у релігійній, юридичній та науковій сферах, але й у царині освіти та культури.

Протягом двох останніх десятиліть XV століття в університетах Англії працювали грецькі вчені Андроник Калліст, Георгій Германим, Сербопулос. Крім того, чимало представників англійської інтелектуальної еліти вирушали на навчання до європейських освітніх центрів (школа Гварино у Феррарі, університети Кельна, Падуї, Флоренції та ін.), де було зібрано визначні колекції давніх манускриптів і класичних текстів. Завдяки активній діяльності ранніх англійських гуманістів – Вільяма Грея, Роберта Флеммінга, Джона Фрі, Вільяма Селлінга, Вільяма Гроцена, Томаса Линеякра – вивчення давньогрецької мови набуло серед студентів надзвичайної популярності, і навіть з'явилася своєрідна мода на те, щоб мати у приватних колекціях грецькі рукописи. Все це, по суті, можна вважати ще однією передумовою того, що в Англії стало можливим вивчення автентичних давніх текстів.

Знання давньогрецької мови розсунуло обрії інтелектуального й творчого пошуку англійців. "Еллінська культура, – писав І.Голенищев-Кутузов, – значною мірою змінила уявлення

гуманістів про античність. Арабізований схоластичний Арістотель був замінений Платоном. Грецька трагедія і не спотворений середньовічними перекладами й переробками Гомер, підняті з небуття, сколихнули уми і уяву англійців ... Наприкінці XV століття англійці з несміливих учнів італійських гуманістів перетворилися на наставників, до яких звертався за допомогою Еразм Роттердамський... Підйом англійської науки у XVII столітті корінням своїм теж сягає гуманістичного ґрунту – знання грецької мови зробило можливим знайомство з творами Птоломея, Гіппократа, вчених та медиків Еллади, яких раніше знали тільки з арабських перекладів"¹¹.

Третьою передумовою, яка забезпечила невпинне зростання авторитету класичної спадщини в ренесансній Англії, була активна діяльність тогочасної духовної еліти, зокрема оксфордського гуртка (Джон Колет, Вільям Лілі, Томас Мор), спрямована на реформування загальної системи виховання та викладання гуманітарних дисциплін, на підйом престижу освіченості та ерудиції.

В Англії XVI століття, як і в інших західноєвропейських країнах за часів Ренесансу, вільне посилення на давніх авторів, принагідне згадування їхніх імен, цитування класичних текстів слугувало своєрідним показником інтелектуальної повноцінності, а вивчення перлин давньогрецької і римської літератури було обов'язковим компонентом виховання.

У тогочасній Англії, як відомо, існувало три типи шкіл – елементарна ("petty school"), що давала навички читання та письма, ремісницька ("handicraft school"), де, крім того, навчали ще й практичним аспектам арифметики, і граматична школа ("grammar school"), що базувалася на класичному навчальному плані, до якого обов'язково входили латинська граматика та римська література"¹².

Твори Теренція, Вергілія, Горація, Цицерона, Цезаря для елизаветинців були програмовими, а Сенека, якого, за даними історичних розвідок К.Серенсена, у коледжах не вивчали"¹³, користувався надзвичайною популярністю. Будучи найулюбленішим античним автором елизаветинських "men of letters", Сенека, безперечно, суттєво впливав на манеру та стиль

II. Історико-літературний процес

англійської пізньоренесансної драматургії і прози. Не викликає жодних сумнівів те, що рання елизаветинська драма орієнтувалася на Сенеку. Це добре відчувається у трагедії "Горбодук" (1561) Томаса Нортоні і Томаса Саквілля, "Іспанській трагедії" (1587) Томаса Кіда та в ліричних поезіях Томаса Лоджа. Загальновідомим є й факт впливу Сенеки, як, до речі, й Плутарха, на творчість Вільяма Шекспіра.

Слід відзначити, що найбільшою мірою популяризації класичних сюжетів сприяла саме елизаветинська драматургія. Спочатку давньогрецькі й латинські трагедії та комедії залучалися до "вчених" репертуарів так званих університетських театрів, а згодом як сюжетну основу своїх драматичних творів їх почали використовувати літератори-професіонали. Зокрема, "Припущення" (1566) Джорджа Гасконя базується на аріостівських прозових версіях комедій Плавта й Теренція, "Сапфо і Фао" (1580) Джона Лілі є драматичною версією одного з епізодів Овідієвих "Метаморфоз", а написана у співавторстві Томасом Лоджем і Робертом Грінном трагедія "Рани міжусобної війни" (1588) розробляє відомий сюжет із римської історії.

Ще одним шляхом популяризації античної спадщини в Англії слід вважати, так би мовити, опосередковане знайомство з давніми текстами. Посередниками у цьому процесі виступали як італійські та французькі інтерпретатори античних авторів (як відомо, саме Італія доби Відродження стала тією країною, де відкривалися, "реставрувалися" й коментувалися перлини давньогрецької¹⁴ та римської спадщини), так і англійські перекладачі. Одним із перших англійців (окрім, певна річ, батька англійської поезії Джеффри Чосера, завдячуючи якому Англія ще у 1378 році одержала англійський текст твору римського філософа Боеція "Про розраду філософією"), що наважився здійснити переклад античних текстів англійською, традиційно вважають Джона Типтофта, графа Ворчестерського. Неперевершений знавець латини, друг Р.Флеммінга, В.Грея і Дж.Фрі, граф Ворчестерський переклав трактати Цицерона "Про старість" і "Про дружбу" та ті фрагменти "Записок про Гальську війну" Юлія Цезаря, в яких мова йшла про Британію.

Коли йдеться про зусилля англійських перекладачів, націлені на залучення співвітчизників до загальноєвропейсь-

кого руху відродження античності, не можна обминути увагою внесок видатного гуманіста Томаса Мора. Захоплений вишуканою риторикою і неперевершеним скептицизмом Лукіана, Т.Мор переклав латинською мовою три діалоги давньогрецького сатирика. Ці переклади користувалися шаленою популярністю не тільки в Англії, але й на континенті (вперше їх було надруковано у Франції у 1506 році за підтримки Еразма Роттердамського). Протягом XVI століття латиномовний Лукіан видавався в Європі 16 разів¹⁵.

Інтенсивний розвиток ренесансних тенденцій на англійському ґрунті сприяв помітному пошвавленню уваги тюдорівських перекладачів і до художніх текстів античності. Ще у тридцяті роки XVI століття Джон Белленден переклав англійською мовою п'ять книг Тіта Лівія. 1566 року було надруковано "Золотого Осла" Апулея в перекладі В.Едлінгтона, наступного року з'явилися Овідієві "Метаморфози" в перекладі Артура Голдінга, а в 1569(?) році вийшов друком андердаунівський¹⁶ переклад "Ефіопіки" Геліодора. Ці видання, до речі, мали великий успіх: Едлінгтонова версія "Золотого Осла", наприклад, перевидавалася у 1571, 1581, 1596, 1600 та 1639 роках. А видана у 1579 році Томасом Нортом¹⁷ англійська версія "Порівняльних життєписів" Плутарха не тільки набула значної популярності у читачів, але й суттєво вплинула на характер зрілої тюдорівської історіографії. Відгомін цього античного шедевра добре відчутний також і на сторінках тогочасних "історизованих" та псевдоісторичних романів.

Численні сюжети з Плутарха, Овідія, Гігіна, Таціта та ін. увійшли до перекладної збірки Дж.Петті "Малий палац насолоди" (1576)¹⁸. На хвилі популярності пасторальної прози ("Аркадія" Ф.Сідні, "Розалінда" Т.Лоджа, "Пандосто" Р.Гріна) великий інтерес читацької аудиторії викликав переклад роману Лонга "Дафніс і Хлоя", здійснений Ейнджелом Дейєм у 1598 році. Справжньою скарбницею античних міфологічних сюжетів справедливо вважається видана Наталісом Коме латиномовна збірка "Mithologiae" (1551), яка досить активно використовувалась і у навчальному процесі елізаветинської доби, і у художній творчості.

II. Історико-літературний процес

Дуже важливу роль у становленні й розвитку елизаветинської поетичної традиції відігравали віршовані переклади, зокрема фрагменти Вергілієвої "Енеїди", передані Генрі Говардом (графом Саррі) у формі неримованого п'ятистопного ямбу¹⁹, Овідієва лірика, перекладена англійською мовою Крістофером Марло і Артуром Голдінгом, Гомерові поеми "Іліада" та "Одіссея" в інтерпретації Джорджа Чепмена (відповідно 1611 та 1616 роки). Відзначаючи помітний вплив перекладної літератури на формування естетичних уподобань англійської нації, слід нагадати, що саме завдяки діяльності елизаветинських перекладачів тогочасне англійське суспільство одержало можливість ознайомитися з перлинами класики та найкращими творами тогочасних континентальних літератур.

Отже, в Англії XVI століття існували об'єктивні передумови, які сприяли ознайомленню нації з античною культурною спадщиною. І це найбезпосереднішим чином впливало на процес становлення ренесансного світогляду.

Античну філософію в свідомості елизаветинців уособлювали насамперед Платон і Арістотель, риторика – Арістотель, Ціцерон та Квінтіліан, історіографію – Тіт Лівій, Пліній Старший та Плутарх.

Аналізуючи вплив платонізму та неоплатонізму на світогляд і естетику англійського Відродження, дослідниця І.Ріверз зазначає, що, "хоча тексти "Іона", "Федра" та "Республіки" й були доступні англійському ренесансному читачеві, погляди Платона ставали загальновідомими, головним чином, завдяки інтерпретаціям неоплатоніків"²⁰. Щодо елизаветинських уявлень про Арістотеля, то вони також базувалися здебільшого на популяризаторських версіях (неарістотелівських чи таких, що належали вже ренесансним італійським авторам), іноді, за твердженням Д.Аткінса, навіть дещо сфальсифікованих²¹. З цього приводу ще елизаветинець Габріель Гарві зауважував, що "його (тобто Арістотеля – Н.Т.) згадують дуже часто, проте читають дуже мало"²².

Орієнтація на античні зразки відігравала надзвичайно конструктивну роль у формуванні елизаветинської літератури, зокрема драматургії, історіографії, любовної лірики та деяких жанрів художньої прози (пасторального, авантюрного й

любовно-психологічного романів та новели). Як слушно зауважують автори фундаментальної монографії "Література ренесансної Англії" (1973) Дж.Голландер і Ф.Кермоуд, "вплив класичних моделей на прозу й поезію не обмежувався лише сферою стилю. Вони остаточно затверджували незмінне право освіченого розуму вступати у безпосередній контакт із класичним знанням, уникаючи при цьому посередництва систем середньовічної схоластики"²³.

Для ренесансної свідомості класична спадщина слугувала невичерпним джерелом тем, сюжетів, мотивів, художніх образів і навіть стилістичних кліше. Незрідка елизаветинські письменники включали до текстів власних художніх творів цілі фрагменти, "списані" у античних митців. Так, приміром, Роберт Грін на сторінках роману "Планетомахія" наводить діалог, повністю запозичений з Понтанівського діалогу "Aegidius", змінивши лише імена учасників диспуту²⁴. У п'єсі "Нещастя Артура", написаній Томасом Хьюгесом у 1587 році, дослідники виявили велику кількість пасажів, прямо запозичених з трагедій Сенеки, а "Іспанська трагедія" Томаса Кіда та п'єса "Тіт Андронік" Вільяма Шекспіра і за тематикою, і за тональністю, і за стилістикою надзвичайно близькі до Овідія²⁵.

Однак часте наведення на сторінках елизаветинських творів думок та ідей античних авторів без згадування їхніх імен жодною мірою не може вважатися плагіатом, як помилково стверджують деякі дослідники. Річ у тім, що поняття "плагіату" в його сучасному розумінні в ті часи не існувало взагалі, і категорія "наслідування" мала значно ширше тлумачення, ніж у Арістотеля: як наслідок – увесь літературний доробок сприймався як спільне надбання, як загальнодоступна скарбниця²⁶. Своєрідне підтвердження цієї думки знаходимо півтора століття по тому в творі відомого англійського романіста Г.Філдінга. В першому розділі XII книги "Історії Тома Джонса" під назвою "Такий, де пояснюється, що слід вважати плагіатом у сучасних письменників, а що треба розглядати як їхню законну здобич", Філдінг зауважує: "Давніх авторів слід розглядати як сите пасовище, де кожен, хто володіє бодай хоч клаптиком землі на Парнасі, має повне право відгодовувати власну Музу..."²⁷.

II. Історико-літературний процес

Літературно-критичне мислення елизаветинців формувалося під відчутним впливом античної естетики, про що свідчать не тільки численні апеляції ренесансних "men of letters" до авторитету Платона і Арістотеля, але й обов'язкове для кожного літературно-критичного памфлету згадування імен визначних давніх майстрів, цитування фрагментів з їхніх творів, посилення на концепції античних поетик. Найбільшою популярністю у елизаветинців користувався твір Горація "Про поетичне мистецтво", переклад якого з'явився у 1567 році. Славнозвісна формула Горація "розважаючи – повчай" слугувала творчим імперативом для більшості ренесансних англійських митців. Деякі з них, зокрема Джордж Петті, Томас Лодж, Барнабі Річ, Роберт Грін, декларували цей вислів у якості власного мистецького кредо в передмовах до своїх літературних творів.

Щодо знайомства ренесансних англійців з Арістотелем, то, на думку дослідника Дж.Аткінса, і Р.Вілліс ("Розмірковування про поетику", 1573) і Дж.Паттенгем ("Мистецтво англійської поезії", 1589) були обізнані лише з інтерпретаціями ідей цього античного теоретика мистецтва, а Р.Ешем ("Шкільний вчитель", 1570), і Дж.Гаррінгтон ("Апологія поезії", 1591) взагалі хибно їх розуміли²⁸. Безпосереднє знання Арістотелевої "Поетики" демонструє лише Філіп Сідні ("Захист поезії", 1595). Так, приміром, визначаючи сутність поезії, Ф.Сідні називає її "мистецтвом наслідування, або ж, послуговуючись терміном Арістотеля, мімесисом, ... картиною, яка говорить, аби повчати й давати насолоду"²⁹.

У визначенні характеру поетичного мистецтва більшість елизаветинців дотримувалися позиції Платона, і відгомін платонівської ідеї стосовно божественного походження поезії лунав на сторінках вище згаданих літературно-критичних трактатів Р.Вілліса, Дж.Паттенгема, Ф.Сідні, Дж.Гаррінгтона, а також полемічного памфлету Т.Лоджа "Відповідь на "Школу непристойності" Госсона. На захист поезії, музики та театральних вистав" (1579). Втім, слід зауважити, що філософський аспект платонівської ідеї мало цікавив англійських ренесансних критиків, яких приваблювала більшою мірою сама формула, що містила згадку про "божественне начало".

Варто також зазначити, що до авторитету Платона апелювали не лише ті, хто у 70–90 роки став на захист поетичного мистецтва, але й, як це не дивно, гонителі поезії, які вимагали закриття театрів. Приміром, С.Госсон – автор памфлету "Школа непристойності" (1579) використовує славнозвісне платонівське вигнання поета з ідеальної держави як аргумент на користь власної тези про диявольську сутність поетичної творчості. Полемізуючи з Госсоном, Р.Вілліс наголошує на тому, що Платон вигнав "лише поганих поетів"³⁰, а Ф.Сідні уточнює ситуацію, роз'яснюючи, що Платон, власне, засуджував не саме явище (поезію), а лише його викривлення³¹. Надзвичайно цікавою виявляється думка з цього приводу Томаса Лоджа. Відповідаючи на ганебні закиди Госсона на адресу поезії, Лодж зазначає, що він особисто більше погоджується не з Платоном, який міг забажати виключення поетів зі своєї досконалої держави, а з християнським святим – Ієронімом Блаженним, який "вважав, що Платон вигнав найчесніших людей, а його "згубні поети" були проповідниками, до яких він відносив Орфея, Муз, Ліна, Християн"³². Як бачимо, у тому разі, коли думка античного автора, навіть такого авторитетного як Платон, не співпадає з власною точкою зору ренесансного письменника, останній не вагаючись вступає в дискусію, апелюючи до авторитету християнських богословів. У такій позиції відчутно проступає важлива риса літературно-критичного мислення елізаветинців – авторитарність синтетичного типу, коли зіставляються думки античних та християнських авторів, а перевага надається тій із них, яка відповідає власній позиції ренесансного митця.

Саме таким було ставлення елізаветинців не тільки до естетичної (літературно-критичної), але й до власне художньої спадщини античності. На сторінках трактатів і памфлетів нерідко лунала гостра критика давніх авторів. Роджер Ешем, приміром, відзначав недоліки метрики Плавта й Теренція³³. Філіп Сідні засуджував поєднання трагічного і комічного в "Амфітріоні" Плавта³⁴. Семюель Деніель знаходив у латинян приклади "жорстокості при використанні слів, коли їх калічать та розривають на середині"³⁵. Вільям Вебб, додавши до свого трактату англійський переклад Горацієвих правил, водночас

II. Історико-літературний процес

запропонував читачеві власне розгорнуте тлумачення одного з імперативів – "повчаючи, даруй насолоду"³⁶. Джордж Паттенгем намагався поєднати у єдине ціле Горацієве та Арістотелеве визначення поета³⁷.

Літературно-критичне й художнє мислення елизаветинців, як бачимо, не було догматично наслідувальним: маючи яскраво виражені інтенції до "самостійності", воно часто апелювало до авторитету як своєрідного аргументу в диспуті, але при цьому завжди зберігало спроможність полемізувати з усталеною чи загальноприйнятою точкою зору, коли вона суперечила власній. Як слушно зазначає Л.Баткін, "таким взагалі є принцип "наслідування" в культурі Відродження, бо для наслідування інших, будь вони греками чи латинянами, необхідні вагомні підстави, намір або турбота про те, щоб запозичене відповідало власному, не висмикувалося, звідки доведеться, а народжувалося самостійно і, залишивши власну утробу, лише здавалося б узятим від інших"³⁸. Ця думка російського вченого, як видається, напрочуд вдало висвітлює одну із важливих рис особистісного самоусвідомлення пізньоренесансного митця. Його індивідуальність могла виявитися не тільки у результативному пошуку власного шляху чи ідей, але і в оригінальній інтерпретації "чужого" (котре сприймається як спільне надбання), у самому komponуванні "загальних місць", у суб'єктивному тлумаченні банальної думки або в її полемічному спростуванні.

---

¹Баткин Л.М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности. – М.: Наука, 1989. – С.40.

²Ігнатенко М.А. Генезис сучасного художнього мислення. – К.: Наукова думка, 1986. – С.83.

³Наливайко Д.С. Искусство: направления, течения, стили. – К.: Мистецтво, 1981. – С.73.

⁴Петров М.Т. Проблема Возрождения в советской науке. – Л.: Наука, 1989. – С.179.

⁵У цьому зв'язку доречно навести думку авторитетного російського дослідника Л.М.Баткіна: "... культурне минуле не закінчується підсумками розвитку, але продовжує жити серед багатоголосся сучасності". Див. : Баткин Л.М. Цит. вид. – С.61.

⁶Монографія відомого фахівця з ренесансної літератури Д.Буша ("Вступ до ренесансної літератури", 1965) може стати відправною точкою такого дослідження, оскільки в ній окреслено коло проблем, що потенційно

- перетинаються, намічені продуктивні шляхи аналізу означених питань (див.: *Bush D. Prefaces to Renaissance Literature.* – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1965).
- ⁷ *Рутенбург В.И.* Античное наследие в культуре Возрождения. (Некоторые вопросы историографии) / Античное наследие в культуре Возрождения. – М.: Наука, 1984. С.41.
- ⁸ *Баткин Л.М.* Цит. вид. – С.39.
- ⁹ Там само. – С.244-245.
- ¹⁰ *Голенищев-Кутузов И.Н.* Романские литературы. – М.: Наука, 1975. – С.74.
- ¹¹ Там само. – С.78.
- ¹² Детальніше про освіту та навчальні заклади елизаветинської Англії див.: *Smith A.G. The Emergence of a Nation State. The Commonwealth of England 1520–1660.* – L., N.Y.: Longman, 1984. – P.195-199.
- ¹³ *Sørensen K.* Thomas Lodge's Translation of Seneca's De Beneficiis Compared with Arthur Golding's Version. – Gilendal, 1960. – P.25.
- ¹⁴ Після падіння Константинополя (1453) значна кількість грецьких вчених переселилася до Італії, захопивши з собою чимало реліктових манускриптів. Таким чином, Італія, яка завдяки студіям гуманістів уже стала колыскою відродження римської культури, в середині XV ст. стає ще й центром вивчення давньогрецької спадщини, що дає потужний імпульс розгортанню ренесансної хвилі у Західній Європі в цілому.
- ¹⁵ Цит. за: *Голенищев-Кутузов И.Н.* Цит. вид. – С.89.
- ¹⁶ Цікаво зазначити, що протягом 1567–1770 років переклад Андердауна перевидавався десять разів.
- ¹⁷ Зауважимо, що Т.Норт при перекладі Плутарха користувався не оригіналом, а французькою версією Амю (Amiot).
- ¹⁸ Про особливості інтерпретації славнозвісного міфологічного сюжету про Терей і Прогну детальніше див: *Торкут Н.М.* Специфіка рецепції міфологічних сюжетів та їх трансформація в англійській культурі XVI ст. / Ренесансні студії. – Запоріжжя, 1997. – Вип.1. – С.8-19.
- ¹⁹ Як відомо, новація Генрі Говарда, графа Саррі, котрий вперше в англійській поезії почав використовувати білий вірш, згодом була підтримана елизаветинцями, зокрема Марло та Шекспіром, а переваги й недоліки такої метрики стали об'єктом жвавих дискусій в лоні елизаветинської літературної критики.
- ²⁰ *Rivers I.* Classical & Christian Ideas in English Renaissance Poetry. – L.: George Allen Univ., 1979. – P.158.
- ²¹ *Atkins J.W.* English Literary Criticism. – L.: Methuen & Co Ltd, 1955. – P.346.
- ²² Цит. за: *Atkins J.W.* Op. cit. – P.345.
- ²³ *Hollander J.L., Kermode F.* The Literature of Renaissance England. – N.Y., L., Toronto: Oxford Univ. Press, 1973. – P.6.
- ²⁴ *Hornát J.* Renesanční Próza. – Praha, 1970. – P.137.
- ²⁵ Детальніше див. *Hunter G.K.* Seneca and the Elizabethans / Shakespeare Survey. – Cambridge: At the University Press, 1967. – V.20. – P.17-26.
- ²⁶ Детальніше про специфіку розуміння наслідування в Англії XVI століття див. *Rae W.* Thomas Lodge. – N.Y.: Twayne Publishers Inc., 1967. – P.17-18.
- ²⁷ *Филдинг Г.* История Тома Джонса Найдёныша. – М.: Художественная литература, 1973. – С.525.
- ²⁸ *Atkins J.W.* Op. cit. – P.346.
- ²⁹ *Sidney Ph.* An Apology for Poetry // Renaissance England. Poetry & Prose from Reformation to the Restoration. Ed. by Roy Lamson & Hallet Smith. – N.Y.: W.W.Norton & Co, 1956. – P.276.

II. Історико-літературний процес

- ³⁰.Elizabethan Critical Essays. Ed by G.G.Smith. In 2 v. – Oxford: Clarendon Press, 1904. – V.1. – P.46-47.
- ³¹.Сидни Ф. Астрофил и Стелла. Защита Поэзии. Под ред. Л.И.Володарской. – М.: Наука, 1982. – С.196
- ³².Lodge Th. A Reply to Gosson's School of Abuse // A defense of Poetry, Music & Stage-plays by Th.Lodge. – L.: Printed for The Shakespeare Society, 1853. – P.14.
- ³³.Asham R. The Schoolemaster. – L., 1923 – P.79-81.
- ³⁴.Sidney Ph. Op. cit. – P.303,286.
- ³⁵.Daniel S. Poems & Defense of Ryme. Ed. by A.C.Sprague. – Chicago, 1965. – P.136.
- ³⁶.Webbe W. Discourse of English Poetry. Ed. by Ed.Arber. – Treeport, 1970. – P.42.
- ³⁷.Puttenham G. The Arte of English Poesie. Ed by B.Hathaway. – Cambridge, 1970. – P.19-20.
- ³⁸.Баткин Л.М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности. – М.: Наука, 1989. – С.72.